

der bevolking

nde leus voor
de tweede helft

grooten invloed
heid van het
onomische ver-
souw deden de
iden over het
vindt evenveel
lie ook in de
eging in meer

varing van die

reden van den
nen doen ver-
optreden tegen

gedachte niet

ten zegen zijn

seinen moet de

oordeeld. Het

der meer, ook

monisch leven.

t vrijheid van

n is de relatie

kerk behoeft

voor haar on-
de lagere sfeer

kan het echter

roedig vrijheid

g, terugdringen

optreden der

t meenen, dat

iedere verhouding

ang de zonde

— de gedachte

vindt noch in

u. Tot afweering

heid zich niet

even te helpen

ijheidsprediking

men welvaarts-
p, erger dan

het zal niet

en eeuw terug

verleden in de

en, die de op-
n.

i stelsels voor

ij geen ander

mede tegen de

t is wel afge-
gaat zij voort.

ous telkens

u doen zien.

ool het leren

te tot blozen

sober bedeeft

aan der men-
digd. En wat

even zal zijn?

omst samenhan-

uw twijfelend

nd hebben in

er zien op ons

dag, die over

ich weer even

toch uit den

o, hoe zou ze

rijf niet, het is

in een wereld

euw, een eeuw

t en oproeien

of bestaan. En

lfbesef meent

waarop ons starre stelsel niet zou kloppen. Wij kennen beginselen, die naar behoefte van den tijd dienen te worden toegepast. Recht, gerechtigheid en liefde moeten worden betracht, hoe ook de toestanden mogen veranderen en staat en maatschappij van gedaante mogen wisselen.

Wij zien in de historie de organisatorische lijn. Die het maatschappijleven naar Gods wil blijkaar beheerscht.

De organisatie der sociale groepen is sterker geworden; haar sociaal-economische kracht is vergroot. Daardoor kan het zelfdoen meer en meer op den voorgrond komen, al blijkt er een groote taak voor de Overheid. Dat is de kennelijke openbaringsgedachte in de geschiedenis van den laatste laatste tijd; dat is de lijn waarin wij hebben te werken.

Dat geeft vastheid in onzen gang.

In de groote beweging heeft „Patrimonium“ de taak om tot een zegen te zijn voor het volk, door de ontwikkeling van het leven christelijk te beïnvloeden, niet door getal, maar door de eenwige beginselen, die wij belijden, daarbij steunend op het profetisch woord, dat zeer vast is.

Op de rede in haar geheel ga ik niet in.

Het is mij alleen te doen om het eene punt, of wij niet bij machte zijn een stelsel te geven. Nu komt hier alles aan op de vraag, wat wij onder een stelsel verstaan. Is een stelsel voor ons een beschouwing van het maatschappelijk leven en een religieus-ethische opvatting van het sociale vraagstuk, dan is er zeer zeker een stelsel mogelijk. Dan is het stelsel niets anders dan de samenvatting van onze christelijk-sociale beginselen, en het uitgewerkte systeem van de gedachten, die Gods Woord biedt. Maar verstaat men onder stelsel een bepaalde constructie van het maatschappijleven en van de economische verhoudingen, dan heeft m.i. de heer Smeenk volkomen gelijk. De Schrift geeft geen maatschappijvorm. Zij zegt niet hoe praktisch de organisatie in al haar geleidingen zijn moet, en spreekt zich b.v. over bedrijfsorganisatie of vakorganisatie niet uit. Dat laat zij aan het zich veelvuldig vervormende leven over. Wel bevat zij de grondbeginselen, die voor het sociale leven gelden, en geeft zij de lijnen aan, waarin dit leven moet gestierd, maar verder gaat zij niet. Evenmin als zij op politiek terrein kiest voor den monarchalen en tegen den republikeinischen regeringsvorm, dringt ze ons op maatschappelijk gebied een keurslijf op, waarin het leven zou verstijven en verkwalen. Maar ze zegt ons wel, dat iedere maatschappijvorm van tevoren ten doode gedoemd is, wanneer niet de vreeze des Heeren het beginsel van alles is. Ook hier moet Christus het middelpunt zijn. Hij is de Middelaar der algemeene en der bijzondere genade.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

XXXI.

De wereldbeschouwing van Kant.

Voor den wijsgeer is niets onbelangrijk. Hij mag geen voorkeur hebben voor een bepaald terrein van het geestesleven, gelijk een kunstenaar, die, met zijn speciale gave rekenend, de andere kunstgebieden, welke buiten zijn bereik liggen, negeert. Hij mag niet in specialstudie opgaan, gelijk een vakgeleerde, die zich zijn heele leven alleen met schimmelpilanten of kevers bemoeit.

Stokpaardjes zijn, vooral in de filosofie, gevaarlijker dan Trakener hengsten.

De taak van den wijsgeer is waarheid te zoeken overal waar ze te vinden is, zoover hij ze noodig heeft voor een zuivere en allesomvattende wereldbeschouwing.

Wijsbegeerte is naar haar aard universeel; een goed wijsgeer is een goed katholiek.

Natuurlijk teekent zich zoowel de beperktheid als de bijzondere begaafdheid van den menschelijken geest af in ieder stelsel. Socrates was de man van de levenskunst, Plato van de ideeënleer, Aristoteles van de natuurwetenschap, Spinoza van de ethiek.

Ook Kant heeft zijn terrein, waar hij specialist is: de kenetheorie.

Maar de begeerte naar wijsheid liet hem geen rust vóór hij met het gecontroleerde instrument van zijn rede de wereld zelf had doorzocht en de gevonden kennis tot een monumentale eenheid had opgehoofd.

Ook in de constructie van dit wereldbeeld is hij één van de grootsten onder de grooten, en toont hij zich een universeel genie. Hetzij hij de stralen van zijn zonnig verstand richt op de zeer particuliere geheimen van het kenvermogen, hetzij hij ze richt op de problemen van godsdienst, moraal, opvoeding, schoonheidsleer, natuurkunde, of politiek, — altijd zijn de beschouwingen diepe inzichten, en noodzaakt hij tot principiële gedachten.

Op natuurkundig gebied is hij de schepper van een nieuwe kosmogonie (leer over het ontstaan van de wereld), hierin bestaande, dat ons zonnestelsel met zijn wentelende planeten de vrucht zou zijn van de ontwikkelingsbeweging van een moederlijke nevelmassa. Weliswaar is deze theorie

later op wetenschappelijke gronden onhoudbaar gebleken (gelijk zij dit apriori voor ons reeds is op Schriftuurlijke gronden), maar toch geeft deze kosmogonie een merkwaardig staaltje van de verbeeldingskracht, die de schijnbaar „droge“ hermetiek aan zijn scherpzinnigheid paart, en blijft de ontwikkelingsgedachte, die aan zijn proeve van oplossing van het wereldraadsel ten grondslag ligt, nog steeds een druk oefenen op de richting van ons denken.

Men meene trouwens niet, dat Kant het wereldprobleem heeft willen oplossen op de manier van een „wiskunde-som“, gelijk Spinoza gewaand heeft dit te kunnen. Kant ziet de wereld ook niet, op de manier der materialisten, als een mechaniek, waarin slechts oorzaken en geen doelstrevingen werken. Als theoloog is deze filosoof in zijn natuurbeschouwing beslist teleoloog (telos = doel). Het leven kan niet verklaard worden uit blinde natuurwetten, maar is een geheim, waarover eerst dan licht opgaat, wanneer wij in het doel gelooven. Voor het pure verstand is er een antithese tusschen de mechanische inrichting van de wereld, gelijk wij die waarnemen, en de doelmatigheid van de wereld, gelijk wij die door onze beschouwende oordeelskracht moeten vaststellen, maar in de goddelijke aanschouwing vallen zij samen.

••

Het gezicht over het geheel van Kant's wijsbegeerte krijgen we het eenvoudigst door ons aan te sluiten aan de driedeling (levens drieënheid) der menschelijke vermogens. In elk dezer drie onderscheidt Kant weer een hogere en lagere functie.

Het eerste is het kenvermogen, onderscheiden in verstand en zinlijke aanschouwing, en tezamen vormend de zuivere, of denkende, rede. Door dit vermogen krijgen wij deel aan het rijk der waarheid (in engeren zin).

Het tweede zielsvermogen is de wil, onderscheiden in den zedelijken wil en het zinlijk begeeren, tezamen besloten in de praktische rede. Dit vermogen brengt ons in het rijk der zedelijkheid.

Het derde vermogen is het gevoel, onderscheiden in esthetische oordeelskracht en het zinlijk gevoel van lust en onlust.

Door dit vermogen worden wij ingeleid in het rijk der schoonheid.

Aan elk van deze drie heeft Kant één van zijn „onsterfelijke“ hoofdwerven gewijd: De „Kritiek der reinen Vernunft“ (1781); de „Kritiek der praktischen Vernunft“ (1788); de „Kritiek der Urteilkraft“ (1790).

Daar deze werken verschenen toen de filosoof den 57-jarigen leeftijd reeds gepasseerd was, kan men ze beschouwen als den volrijpen oogst van zijn leven.

Met de kritiek van het kenvermogen opent Kant het proeludium op zijn wereldbeschouwing.

Wij gaven reeds een korte karakteristiek.

Den eigenlijken grondslag van zijn wereldbeschouwing legde Kant, gelijk wij gezien hebben, in de postulaten van de praktische rede. Uit de waarheden, die voor het pure verstand onbereikbaar zijn, maar die in den weg van het onderzoek van den zedelijken wil worden ontdekt, bloeien op de moraal, de godsdienst, en alle wereldomvattende, en wereldbeheerschende, wijsheid.

Daar wij bij Kant's zedeleer en godsdienstfilosofie reeds hebben stilgestaan, blijft nog over de taak op zijn wijsbegeerte van het recht de aandacht te vestigen.

Ook in het leven der volken ziet Kant (gelijk in de natuur) een lijn van ontwikkeling. De oorspronkelijke noodstaat (waar het eigenbelang der menschen in evenwicht houdt) groeit op tot een staat waar de (praktische) rede heerscht (Vernunftstaat). Het recht van de samenleving moet door de praktische rede afgeleid worden uit de zedelijke bestemming van den mensch. De regeerkracht en regeerkunst bestaat dus daarin, dat de vrijheid van den enkeling zoodanig wordt begrensd (en tegelijk geëerbiedigd), dat deze vrijheid tezamen met de vrijheid van alle anderen een harmonie vormt. Een opvoedkundige taak heeft de staat niet. Hij heeft geen anderen plicht dan de handhaving van het recht (Ziehier het ideaal van het liberalisme!). De boosheid te bestrijden en de zedelijkheid te bevorderen is de taak van de cultuur.

In de verwachting van de toekomst der volken is Kant niet pessimistisch. Hij gelooft in den vooruitgang. Reeds het klagen over achteruitgang is een bewijsteek van verbetering, want alleen de liefde tot het ideaal maakt den mensch ontevreden met de werkelijkheid, en het afkeuren van den oorlog is een element van vooruitgang naar den eeuwigen vrede.

Kant heeft een afzonderlijk, geestig en geestrijk geschrift gewijd aan dit thema, onder den titel: „Zum ewigen Frieden“¹⁾.

Hier kan men den denker echt als idealist leeren kennen.

Maar wijsgeerig, verstandig!

De wereldvrede is voor hem niet, gelijk voor

¹⁾ In „Stemmen des Tijds“, Juli 1915, publiceerde ik over dit boekje een artikel, sommigen, een liefhebberijprobleem om over te

boomen, noch ook een chiliastische waarheid, die men enkel heeft te verwachten, — het vraagstuk van den wereldvrede is voor hem een hoofdprobleem, met welks oplossing de menscheit staat of valt. Zonder wereldvrede geen vrijheid, geen gerechtigheid, op aarde. „En wat is het doel van het menschelijk geslacht, wanneer dit het doel niet is?“

Geheel in aansluiting aan zijn moraalfilosofie stelt Kant de volgende artikelen op tot een projekt van den wereldvrede.

Ten eerste: „De burgerlijke inrichting van elken staat moet republikeinsch zijn. De onderdanen moeten wezenlijk staatsburgers zijn en de koning moet zijn de eerste dienaar van den staat.“

Ten tweede: „Het volkerenrecht moet gegrond zijn op een bondgenootschap (foederalisme) van vrije staten“. Bij de natuervolken heerscht, in de onderlinge verhouding, de haat en het geweld. De aangehoren boosheid kan echter overwonnen worden door de moraal. We zijn reeds op weg, want de beschaafde volkeren, wanneer zij oorlog voeren, doen dit in den naam van het recht, en dit zoeken van den schijn des rechts bewijst reeds moreelen zin. De moderne oorlogen zijn een handhaving en verdediging van vermeende rechten. Wat het proces bij de rechtbank voor den burger is, is de oorlog voor de natieën. Welnu, dan is de mogelijkheid denkbaar, dat tenslotte door een groote federatie van staten een volkerenrechtbank gevormd wordt, een statencongres, waar het proces der volkeren beslist wordt.

Kant heeft in dit opzicht een „profetischen geest“ getoond. De lijn der internationale verhouding beweegt zich in deze richting. We hebben reeds het beginsel (een eerste zwakke poging) van een volkerenbond en van een opperste gerechtshof.

Het derde artikel luidt: „Het wereldburgerrecht moet vastgelegd zijn door de voorwaarden der algemeene gastvrijheid“. De burgers van den staat moeten tevens wereldburgers zijn en de staten moeten aan elkaars burgers de gastvrijheid verleenen, niet bij wijze van filantropie, maar als uitvloeisel van het volkerenrecht. De volken hebben een gemeenschappelijk recht op de aarde, aangezien alle menschenrassen eenzelfde oorsprong hebben.

De garantie voor den eeuwigen vrede zoekt, en ziet, Kant in het evenwicht der natuurinstincten, die neiging verloozen met elkaar te botsen, met het rijpend zedelijk, redelijk, inzicht van den mensch, waardoor hij naar den vrede jaagt om zijnszels wil.

Met een leukheid, die men van zulk een zwaar en stroef denker niet zou hebben verwacht, voegt Kant (op de manier der diplomaten) nog een „geheim artikel“ aan zijn wijsgeerig traktaat toe.

Zonder de booze werkelijkheid te noemen, dat de mannen van de sabel, in plaats van de mannen van het verstand, in den regel over oorlog en vrede beslissen, stelt hij in het geheim artikel den eisch: „De leerregels (maximes) der filosofen aangaande de voorwaarden tot de mogelijkheid van den eeuwigen vrede moeten door de ten oorlog toegeruste staten in beraad genomen worden“.

Let wel — Kant zegt niet (gelijk Plato), dat de filosofen moeten regeren, hij vraagt alleen, dat men naar den raad der wijzen zal luisteren. Met een fijne ironie (uit een diepen ondergrond van beheerschten toorn) verzoekt hij, dat de andere wetenschappen, met name de juridische, de filosofie niet al te zeer als dienstmaagd (Asschepoester?) behandelen, maar, wanneer ze het doen, dat ze dan deze dienstmaagd vergunnen hare genadige meesteres niet alleen den sleep na, maar ook de fakkel vooruit te dragen!

Ja, het is waar, wanneer zal de wereld zoo verstandig worden, het bewind toe te vertrouwen aan de verstandigsten.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Als van oude prenten

(De geschriften van L. E. en Ignatia Lubeley).

III.

„Friesche Jayke“, „Levensbeelden“.

Naast de in het vorig artikel besproken oudere romans van L. E., „De Sterkste“ en „Mietje van der Dussen“, verscheen in 1922 nog een roman: „Friesche Jayke“.

Wat ik nu ten aanzien van de beide eerstgenoemde geschriften opmerkte, omtrent milieu, personen en tijd van handeling, geldt ook voor dit boek. Ook hier weer een groot heerenhuis met al wat daar aan 18e eeuwse statie bij behoort, weer talrijke salon-visites, waar deftige dames met klinkende namen en modieuze geklede heeren van hooge waardigheid hun beleefdheden komen uitwisselen, weer lommerrijke buitenplaatsen, waar men heen rijdt met de in haar riemen veerende karos.

Maar in den inhoud is verschil. Nu is niet de analyse van de levensverhoudingen dezer menschen de hoofdzaak en de ontleedende beschouwing van hun doen en laten — nu is er één conflict, heel het boek door. Meer dus dan de beide andere